

Ljudlandskapet kring kvinnans rit: kyrktagningspsalmsång i Sverige och Danmark

Introduktion till projektet

I samband med mitt avhandlingsprojekt vid Uppsala universitet om ljudinspelad folklig psalmsång i Danmark (Rossil 2022) bjöds jag av musikvetarna Christina Ekström (GU) och Joel Speerstra (GU) in att skriva ett bidrag till en antologi om kvinnors musikliv i brödraförsamlingen i Christiansfeld i Danmark. I mitt bidrag fokuserade jag på kvinnors sång inom dansk väckelserörelse, särskilt på sången som en empowerment-strategi i en konservativ patriarkalisk miljö (Rossil 2026). Detta arbete blev för mig en ingång till ett nytt forskningsintresse, nämligen sång, särskilt psalmsång, som en könad musikalisk praxis, där sångpraxis är kopplad till könsberoende erfarenhet. Bland många frågor och ämnen som öppnades drogs jag särskilt till den en gång så vanliga men idag bortglömda ritualen för kvinnor som kyrktogs 40 dagar efter förlossningen. Vad var det egentligen för ritual, vad sjöng man, och hur ingick sången i ritualen? Dessa frågor har jag tack vara det generösa stipendiet från Bernadotteprogrammet under det förgångna året kunnat ägna mig åt att undersöka.

Projektets frågor

I mina studier har jag utgått ifrån den övergripande frågan hur psalmsång som del av kyrktagningsritualen i Sverige och Danmark i en nästan 400-årig period (ca. 1550–1950) påverkade erfarenheten av ritualen, för kvinnan och för församlingen, och hur psalmsång, genom text, melodi och framförandepraxis, därmed bidrog till konstruktionen av sociala föreställningar om kvinnoliv och moderskap. Med andra ord anser jag psalmsången vara ett konfessionaliseringsverktyg, det vill säga ett sätt att uppfostra den skandinaviska befolkningen i den rätta lutherska läran. Kyrkohistoriker och etnologer har visat att skandinaviska kvinnor redan kyrktogs under medeltiden (Böttiger 1882; Gustavsson 1972). När ritualen sedan omtolkades i och med reformationen, var psalmerna ett effektivt sätt att undervisa befolkningen om reformationens konsekvenser för det vardagliga livet, i detta tillfälle i samband med havandeskap och barnafödande. Denna tolkningsprocess har fortsatt upp genom historien och resulterat i nya psalmer som reflekterar nya uppfattningar.

Reformationen medförde inte bara en ny syn på Gud, utan en ny syn på samhälle och på musik (Claesson & Koefoed 2024; Lundberg 2017). Från och med 1520-talet närmast exploderar den nya genren, psalmen, i Sverige och Danmark, som är så designad att vanligt folk, på 1500-talet för merpartens del utan elementär bildning såsom läskunnighet, ska kunna sjunga den: Texten är skriven på modersmål och ordnat i regelbundna strofer med upprepad rimstruktur och, för sin tid, regelbundet versmått. Melodin är syllabisk och enkel, till exempel i barform, och framförandet monofont. Psalmen blir på en gång en konfessionell markör som i klingande form lovar något nytt, och en ny musikalisk form som är lämpad för kollektiv muntlig praxis och därmed för spridning och internalisering av nya läran (Leaver 2017).

I fråga om framförandepraxis skiljer sig kyrktagningen från den vanliga församlingssången på en väsentlig punkt: I ett antal danska psalmböcker står över själva psalmen regibemärkningen ”medens der ofres”, vilket visar att själva ritualens huvudperson, kyrktagningskvinnan, inte har sjungit själv (eftersom hon hade annat att göra), utan har exponerats för församlingens sång. Andra källor visar att man sjungit under själva inledningen, som är en av flera ursprungliga betäckningar på ritualen.

I den tidig moderna och patriarkala kultur som kyrktagningen ingår i fanns kvinnans plats i hemmet, inte i offentligheten. Själva förlossningen ansågs vara ett kosmologiskt slagfält för goda och onda krafter (Horstbøll 1999, 418-435), vilket av den födande kvinnan har erfarits på ett milt sagt konkret fysiskt sätt. Hon har således varit i ett sårbart läge när hon kyrktogs till tonerna av församlingens suggestiva sång.

Projektets resultat

I de elva auktoriserade svenska och danska psalmböcker från perioden 1699–1937 har jag hittat tre olika kyrktagningspsalmer. Dansk historisk forskning har även hittat andra psalmer som har använts för kyrktagning (Ahlefeldt-Laurvig 2026, 117-126). Detta är visserligen en stark indikation på att psalmsången spelade en väsentlig roll i den religiösa, sociala och vokala ritualen, men jag har fokuserat på de auktoriserade psalmerna, eftersom dessa måsta antagas ha haft störst spridning, och eftersom de som just auktoriserade kyrktagningspsalmer kan läsas som kulturellt symptomatiska. Jag har dessutom ägnat mig åt frågan varför det inte ingår någon kyrktagningspsalm i de första auktoriserade danska (1569) och svenska (1695) psalmböckerna. Vad gäller 1695 års psalmbok (”den swedbergske”), är det en fråga som fortfarande sysselsätter mig.

Den första psalmen av Rasmus Reravius (-1582), ”Ret salig er forvist den mand”, är en parafras av psalterpsalm 128. Denna psalm översattes redan 1524 av Martin Luther, och är i varianter av bland andra svenske Olaus Petri (”Säll är den man”) och danske Peder Palladius (ledande reformatorer) spritt i alla tidiga svenska och danska psalmböcker. I den första auktoriserade danska psalmboken, Thomissøns psalmbok från 1569, finns den i inte färre än fyra versioner, vilket är högst ovanligt för en psalmbok som i sitt förord legitimerar sig med behovet av enhet i psalmsången. Denna psalm, som tematiserar betydelsen av hushållet som ramen för det sanna kristna livet (i motsats till medeltidens klosterliv), har således haft en framträdande position i den tidiga repertoaren. Genom att sjunga den under kvinnors kyrktagning har man haft möjlighet att sjunga denna socialt uppfostrande psalm ofta – på många håll nästan varje söndag. Med denna psalm har barnafödandet och kyrktagningen, som liturgiskt är förknippad med Maria kyrktagning på Kyndelsmässan, patriarkaliserats; alla band till den gudomliga barnaföderskan Maria har kapats, och förlossningen lagts in under hustavlans ordning. Denna psalm har även traderats i senare psalmböcker, men bara använts som kyrktagningspsalm i tre danska psalmböcker: 1569 (och då inte officiellt), 1699 och 1740.

Den andra psalmen är något för tiden så ovanligt som en psalm med en text skriven av en fyrabarnsmamma: danska Birgitte Boye (1742–1824). Denna psalmtext är en extatisk lovsång och tacksägelse för att ha kommit igenom förlossningen med eget och barnets liv i behåll. Den är även en tacksägelse för att få vara kanal för Guds skapande och således en form av *reclaiming* av

barnafödandet som kvinnlig skapandeakt i en intim relation till Gud. Mannen, eller husfadern, som är huvudperson i ”Ret salig er forvist den mand”, inte så mycket som antyds i denna psalm. Även om Maria inte nämns vid namn läser jag denna psalm som ett modernt *Magnificat*. Det dröjde bara 20 år innan denna psalmtext med sitt genuint kvinnliga perspektiv, som stod i Guldbergs Salmebog från 1778, kraftigt reviderades av Ove Malling för *Evangelisk-kristelig Psalmebog* som kom i 1798. I denna reviderade form togs den även in i följande psalmbok 1855.

Den tredje psalmen från *Den svenska Psalmboken 1819* har text av Frans Michael Franzén: ”Gud, min Gud som ville än”. Denna centrallyriska psalmtext i 1. person ur kyrktagningskvinnans perspektiv – som alltså sjungs av församlingen till och om kvinnan – är en återupprättelse av det luthersk-patriarkala perspektivet på kyrktagningen, uttryckt i en känslig romantisk språkton. Genom norske M.O. Landstads översättning från 1869 spridde sig denna psalm till Norge (1879 och 1924) och Danmark (1873 och 1899). Den togs även in i den svenska 1937 års psalmbok som läpsalm. I en period där seden att kyrktaga kvinnor var avtagande, var således samma psalmtext med olika möjliga melodier officiellt utspridd i hela Skandinavien.

Projektets genomförande

Genom att utmärkas med Bernadottestipendiet har jag kunnat sätta fart på min forskning. Det ekonomiska stöd har givit mig mer forskningstid, och det har även givit mig motivation som medfört större kraft för nya initiativ. Jag har presenterat projektet vid forskningsseminarier i Uppsala och Växjö, på den årliga konferensen för Svenska samfundet för musikforskning, i det nordiske psalmforskningsnätverket Nordhymn på möten i Helsingfors och i Oslo, på LUMEN-centret i Aarhus (Center for the Study of Lutheran Theology and Confessional Societies) och senast på en internationell kvinno- och könshistorisk konferens vid universitet i Bielefeld (som enda musikvetare) där Kungl. Gustav Adolfs Akademien generöst har beviljat resebidrag. Jag har även hållit mitt första ”sång-föredrag”, där jag i samarbete med en kyrkomusiker kombinerar berättelse och musik, och just nu korresponderar jag med flera kyrkor kring detta sångföredrag. Ett särskilt nöje var det att presentera mitt projekt under ett sammanträde på Kungl. Musikaliska Akademien. Under hösten kommer jag även att presentera min forskning för mina kollegor i Nordisk Forskarnätverk för Vokal Folkmusik vid ett möte i Stockholm (där jag tillsammans med Kristin Jonzon, Susanne Rosenberg och Madeleine Modin även är med att arrangera), och i juli för mina internationella kollegor i nätverket Christian Congregational Music Conference i Cuddesdon, Oxford.

För tiden skriver jag klar en artikel för tidskriften *Religions* för ett särnummer med titeln ”Music as a Ritual Practice in Religious Contexts”, redigerad av Hanna Rijken och Martin Hoondert från Tilburg. Under årets gång har jag även färdigställt mitt kapitel för Christian Ekströms och Joel Speerstras antologi, lämnat in ett kapitel om att sjunga efter psalmbok för en antologi som kommer på Nord Academic för Aarhus Universitet samt min första text skriven på tyska för en antologi redigerad av Timm Siering i Bayreuth för förlaget Metzler, där jag skriver om att analysera akustiska källor. Förutom mitt eget skrivande har jag skött mitt medredaktörskap för den nordiska tidskriften för psalmforskning, *Hymnologi* (<https://hymnologi.journal.fi/>).

Med Bernadotteprogrammet 2025 har jag bjudits in i en utsökt tvärvetenskaplig gemenskap. Workshopen på Kungl. Vitterhetsakademien i september 2025 var på alla sätt stimulerande och inspirerande, och jag har under projektets gång haft glädje av det nätverk med andra stipendiater som jag fick vid det tillfälle. Inte minst har min mentor, etnolog (och teolog) Anders Gustavsson (Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur), varit ett stöd som generöst har hjälpt mig med litteratur, deltagit i Bernadotte-workshopen och i ett forskningsseminarium samt förmedlat kontakt till etnologen Karin Arvastson som äger en stor samling av psalmböcker (från teologen Alan Arvastson), som jag under två dagar fick inventera i hennes hem. Med min bimentor, litteraturvetaren och teologen/hymnologen Håkan Möller, hade jag ett givande samtal om den litterära psalmtraditionen och om hymnologin. Genom dessa akademier och dessas ledamöter har jag fått tillfälle att undersöka och diskutera mitt musikvetenskapliga arbete i nya belysningar där text och melodi möter sångpraktik som bottnar i levat socialt och religiöst liv. På så sätt har Bernadotteprogrammet styrkt mitt vetenskapliga arbete. Jag vill också lyfta fram min mentor från Kungl. Musikaliska Akademien, Pia Bygdéus, som under hela förloppet varit ett stöd. För all hjälp och inspiration jag fått är jag mycket tacksam.

Projektets framtid

Den fördjupningstid som stipendiet har medfört har även lett till undersökningar av djupare och bredare skikt i mitt ämne. Inte minst har kulturhistoriska och existensfilosofiska perspektiv på havandeskap, förlossning och natalitet öppnat nya perspektiv på kyrktagningspsalmsången. Därför förbereder jag för tiden nya ansökningar med syftet att gå vidare med mina studier och skriva en bok om ämnet som kan visa på de möjliga existentiella dimensionerna i psalmsång och dessutom som hymnologisk fallstudie kan vara en svensk-dansk psalmhistoria i miniatyr.

REFERENSER

Ahlefeldt-Laurvig, Mette Maria (2026): *A Woman's Rite. The Ritual of Churching of Women after Childbirth in Denmark, 1500-1965*. Turnhout: Brepols

Böttiger, L.J. (1882): *Kirkegangskoners indledning. Skikkens historie og betydning*. Kjøbenhavn: H. Hagerups boghandel

Claesson, Urban & Nina Javette Koefoed (red.) (2024): *Den nordiska hushållsstaten – variationer på ett tema av Luther. Auktoritet och ansvar i de tidigmoderna danska och svenska rikena*. Göteborg & Stockholm: Makadam

Gustavsson, Anders (1972): *Kyrktagningsseden i Sverige*. Folklivsarkivet i Lund

Horstbøll, Henrik (1999): *Menigmands medie. Det folkelige bogtryk i Danmark 1500-1840*. København: Museum Tusculanums Forlag

Lundberg, Mattias (2017): *Martin Luthers egna toner och ord om musik*. Skellefteå: Artos & Norma bokförlag

Rossil, Helen (2022): *Kingotone og brorsonsang – folkelig salmesang i Danmark: Fra salmebøger og lydindspilninger*. ACTA UNIVERSITATIS UPSALIENSIS, *Studia Musicologica Upsaliensia*, NOVA SERIES 31 (<https://www.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1645015&dswid=5219>)

Rossil Helen (2026): "Female Singing in Danish Pious Movements." I *Female Musicking in the Moravian Church: Insights Into and Outlooks from Hidden Rooms in Christiansfeld*, red. Christina Ekström & Joel Speerstra, Odense: Odense University Press (accepterad och under utgivning)

KYRKTAGNINGSPSALMER I SVENSKA OCH DANSKA AUKTORISERADE PSALMBÖCKER

1569 (DK) Thomissøns salmebog: "Ret salig er forvist den Mand"

1699 (DK) Kingos salmebog: "Ret salig er forvist den Mand"

1740 (DK) Pontoppidans salmebog: "Ret salig forvist er den Mand"

1778 (DK) Guldbergs salmebog: "Bliv fuld af hellig Glæde"

1798 (DK) Evangelisk-kristelig Psalmebog: "O! Føl nu hellig Glæde"

1819 (SE) Wallins psalmbok: "Gud, min Gud, som ville än"

1855 (DK) Roskilde konvents salmebog: "O! Føl nu hellig Glæde"

1873 (DK) Tillæg til Roskilde konvents salmebog: "Til dit Hus med Takkesang" (översättning av "Gud, min Gud som ville än")

1899 (DK) Psalmebog for Kirke og Hjem: "Til dit Hus med Takkesang"

1937 (SE) Den svenska Psalmboken: "Gud, Min Gud, som ville än"